
TÜRKİYE VE AZERBAYCAN TÜRKÇESİNDE, KÜLTÜRÜNDE VE SANATINDA ARKADAŞLIK (DOSTLUK) KAVRAMI

Her dilde atasözleri vardır. Biri, sadece insanlara ait olan konuşma yeteneği kullanıldığı zaman, farklı kelimeler, ifadeler kavramlar ve fikirler ortaya çıkarabilir. Atasözleri ise hem konuşma yeteneğini hem dünyaya ait görüşleri hem de yaşanılan kültürü göstermektedir.

Dünyada ne kadar topluluk varsa o kadar farklı dünya algılanış şekli vardır. Tabii ki içinde farklılıklar da bulunur. Ama unutulmamalı ki her topluluk daha geniş, daha kapsamlı bir medeniyette büyümüş ve günümüze kadar bu müşterek medeniyeti sürdürmektedir. Farklı medeniyetlerde yaşayan, amabir birine bağlantılı olan halklar bazı benzer özellikleri yaşatsalar da, farklı nitelikleri de taşırlar.

Kültür unsurları, dünyaya farklı bakış açılarını, atasözlerinde günümüze kadar yazılı ya da sözlü bir şekilde aktardıkları için bugün eski, ya da hala yaşamakta olan gelenekleri göstermektedir. Türkler farklı devletlerde yaşadığı halde atasözlerinde ortak yönler bulunur. Halbuki arkadaşlık ve dostluk kavramları, sadece Türkler'e ait kavramlar değildir. Bütün dünyada, insanın yaşadığı her yerde mevcuttur. Çünkü insan tek başına yaşayamaz, bir topluluk içinde yaşar, diğerleriyle ilişki kurar, örf ve adetlerine göre hayatını sürdürür. Her toplulukla hiyerarşi vardır, kanun konur, değişik yaşam tarzlarına göre yaşanır. Bu sebepten dolayı insanlar arasında basit ve ya özel bağlantılar ortaya çıkmaya başlar. İnsanın en temel ihtiyaçlarından biri, arkadaş edinme ve dostluk kurma ihtiyacıdır. Bazı bilim adamları derler ki duygular sözlerle yaşanmaz, çünkü onlar yalnız insanın içindedir. Amma öyle olsaydı kimse kimseye duygularını açıklayamazdı.

Ayrıca verilecek ifade dostluk duygusunu açıklar, kelimeler yardımıyla yakınlık anlamını gösterir. Bu ifadeler hem bu duyguyu adlandırır hem de onun toplumsal değerini gösterir. Bu yazıda özellikle Azerbaycan ve Türkiye Türkçesi'nde yaşayan kültür nitelikleri vurgulamaktadır. Çünkü atasözleri hem bir dilin kullanılışını gösterir, onun zenginliğini ispatlar, yanı sıra da kültürün

aynası gibidir. Atasözler, deyimler gibi, sözlü sanatın bir örneğidir, çünkü şiirsel özellikler taşıyabilir. Ritim, yineleme, vurgu, tonlama olmakla beraber benzetmeler eş ve zıt anlamlar bu sanatsal niteliklerin en önemlilerindendir.

Aşağıdaki ifadelerde Azeri ve TürkiyeTürkçesi'nden seçilmiş arkadaş ve dost kavramlarıyla ilgili bazı atasözleri ve ifadeler incelenecek. Araştırılacak bütün ifadeler birkaç grup haline ayrılacak. Dostluk ve arkadaşlık kavramları, atasözlerindeki anlamına göre birlik ve komşuluk kavramlarına yakındır. Fakat birlik ve komşuluk kavramları çok geniş olduğu için burada fazla kast edilmemektedir.

Akrabalık, komşuluk, dostluk, ilk bakışta benzer duyguları uyandıran, kavramlar, olsalar da birbirlerinden farklıdırlar. Akrabalar seçilemez, onlar olduğu gibi kabul edilir. Komşularımızı seçme ihtimalimiz vardır ve bir kere seçimi yaptıktan sonra onlarla aynı yaşam alanını paylaşmaya başlarız. Komşularımız her zaman etrafımızda. Ancak bize bir kaç adım mesafede olacaklardır. Dostlar ise tarafımızdan sevilen kişilerdir. Onlar uzakta bile olup onlarla uzun zamandır görüşme imkanımız olmayabilir. Yine de bilinçli ya da bilinç altında bize yardım edebileceğinden eminizdir. Eski dostlar her zaman birbirlerine yakınlık gösterir ve zor zamanda dayanma gücü kaynağı olur.

Dostluk, yakınlık kavramını kapsar. Tabii ki bu fizik bir mesafe anlamı taşımaz. Yakın kelimesi aralarında sıkı ilişkilerde bulunan bir birini seven ve sevilen kişiler için kullanılır. Böyle bir yakınlığın kilometre ile ölçülebilen bir uzaklıkla hiç alakası yoktur. Çünkü yanında olmayan kişilerden bile zor günlerde yardım gelir. Komşu dostça davranabilir, ama davranmazsa da yine komşudur. Akrabalık ve komşuluk, dostluğa karşı, insana güven sağlamaz. Aşağıdaki atasözlerinde hem AT¹⁵ hem TT'sinde aynı değerlendirme bulunur: dostluk akrabalıktan daha üstündür:

Sadık dost akrabadan yeğdir.

Yakın (hayırlı) dost (komşu) hayırsız hısımdan (akrabadan) yeğdir (iyidir).

Yaxşı dost qardaşdan irəlidir.

Yaxşı dost qardaşdan əzəldir.

Yaxşı dostu qardaşdan irəli hesab edərlər.

Dosttan beklenen duygular, tutumlar ve davranışlar ise her zaman öbürünün iyiliği için gösterilen bir ilgidir. Gerçek dost iyi gün dostu değildir. Her şey yolunda olunca, sıkıntı yaşamayan, varlıklı olan insanların etrafında çok dost vardır. Ama dürüst olanları sadece yaşadığı sorunlar ortaya çıkartabilir.

¹⁵ - Azerbaycan Türkçesi için - AT, Türkiye Türkçesi için - TT kısaltmaları kullanılacak.

Çünkü güzel yaşam sürdürenlere yardım etmek gerekmez. Tam tersi dertleri olanlara moral vermek ve onları desteklemek lazımdır. Bunu da yalnız dürüstçe seven dost yapabilir. O, gücü yettiği kadar dostunun imdadına yetişir.

İnsanın sadece maddi sorunları olduğunu düşünmek de yanlış. İnsanı daha çok yıpratan manevi problemler ve ikilemler için gerçek dostunun en iyi bir ilacı olabilir. O, ne kadar uzakta olsa yardımcı olmaya çalışır. Yakınlık gösterenler için decanını kurban etmeyehazır olmak gerek. Çünkü dostlar birbiri için de aynı şey yapabilirler, yoksa böyle ilişkiye dostluk denmez. Dürüst, vefalı dostlardan alınan desteğin anlamı birkaç atasözünde bulunur:

Dost (iyi dost) kara günde belli olur.

Dost dostun eyerlenmiş atıdır.

Dost çətin və ağır günlərin dayağıdır...

Dost dosta yaman gündə gərəkdir.

Dost dar gündə tanınar.

Dost pis gündə yanında olandır.

Dost yaman gündə tanınar.

Yaxşı dostu yaman gündə sına.;

Yaxşı gündə düşmən gələr dost olar, igid odur yaman gündə dayansın.

AT'sinde bu anlamı içeren atasözü daha çok bulunur yaman, pis, dar, çətin ve ağır kelimeleri burada zor zaman manasında kullanılır. Bütün bu kelimeler kötü ve zor sözlerinin eşanlamını taşır. TT'sinde ise sadece kara gün ifadesinde böyle bir durum tanımlanır. Diğer tarafta AT'sinde ifadelerde benzetme yoktur. TT'sinde dost hazır, her zaman binilebilecek bir ata benzetilir. (Azərbaycanlılar daha çok mu kötü zaman geçirdi?) Son bir atasözünde ise dost - düşman karşı kavramları temelinde dostun üstünlüğü vurgulanır.

Dostluk ve düşmanlık bir çok atasözünün konusu olur. İçinde zıt anlamlar içeren böyle söyleyişlere sık sık rastlanır, çünkü bu şekilde ikisi daha derin anlam kazanır. Aşağıdaki ilk grupta dost-düşman arasında dürüstlük ve kötü niyet gösteren atasözleri sıralanmaktadır:

Dost başa bakar, düşmən ayağa.

Dost başa baxar, düşmən ayağa.

Dost ağlar, düşmən gülər.

Dost gələr – düşmən gedər.

Dost sevinər, düşmənin gözü çıxar.

Dosta – alqış, düşməyə – qarğıış...

Burada da AT'sinde daha faza ayrıntı içeren atasözleri var. TT'sinde düşmanın kötü niyetini açıklamak için sadece üst-alt değerlendirme kategorisi var. Yani baş-ayak, üstte bulunan - doğru, alttaki - kötü. AT'sinde ise diğer değer biçme şekilleri kullanılmış: hareket: gidiş-geliş, duygulara ilişkin faaliyet: ağlama-gülme, hem de hislerin adları: sevinme-üzülme, ayrıca insanın takınacağı tutum ve davranışı: övgü-beddua.

İnsan ne iyi ne de kötü duygularını gizleyebilir, aklından nelerin geçtiği bakışlarından anlaşılır. Dost düşman arasındaki farkı sadece hareketleriyle değil, jestler, mimikler ve yüz ifadesiyle de belli eder:

Dost, yüzündən; düşman, gözündən bellidir.

Dost üzdən bəlli olar, düşmən – gözdən.

Sonraki grupta toplanan atasözleri daha çok düşmanı tanımlar ama dost düşmanın karşıtı olduğu için dostun önemi de söz konusudur:

Dost bin isə azdı, düşman bir isə çoxtur.

Dost min isə azdır, düşmən bir isə çoxdur.

Burada dostluğun niteliğini sayısal değerler, az-çok kavramları ve görecesiz gerçekler kullanılarak anlatılıyor. Bin sayısı bir daha Azeri atasözündedir: *Dost min olar, candan dost olan bir*. Sadece bin-bir birbirlerinin zıt anlamı olarak kullanılmıştır. Ama dost kelimesinin zıt anlamı verilmemiştir. Ancak dostlar arasında da fark bulunur bütün insalara aynı değer verilmez. Herkesten aynı yardım aynı destek veya ilgi beklenilmez. Bu yüzden birinin bin tanıdığı, arkadaşı olsa da sadece bazıları, belki de bir tanesi gerçek, sadık, özverili ve içten bir dost olur.

Gerçek, vefalı bir dost, kendi dostu için kötü birşey asla istemez. Yukarıda söylendiği gibi sadece onun iyiliğini sağlamaya çalışır. Bütün yaptıklarının amacı dostunun hayatını kolaylaştırmaktır. Kırıcı birşey söylese bile üzmemek için değil de, tam tersi dostunun yanlışlarını düzeltmek içindir:

Dost ziyankar olmaz.

Dostdan zərər gəlməz.

Dostun attığı taş baş yarmaz.

Dostun atdığı daş baş yarmaz.

Dost acı söyler.

Dost dostun aybını yüzüne söyler.

Dost dostun eybini üzünə deyər.

Dost odur ki, dostun eybini özündən başqa heç kime deməsin...

Sözler çok etkili olduklarından tanıdığımız birini kırmak kolaydır. Söz

ağımızdan bir kere çıktığı zaman artık geri dönüşü yoktur. Arkasından dedi-kodu yapıp, dostla alay etmek arkadaşlığa sığmaz. Eleştirecek bir şey varsa, doğrudan doğruya ve açıkça dostuna söylenen kişi, gerçek dost olur.

Dostluk hakkında belirtmek gereken başka bir konu daha var. O da sırlarımızı dostlarımızla paylaşmamızdır. Dosta güvenmeli, ama atasözlerine göre dostu bile sırrını söylememelidir.

Açma sırrını dostuna, o da söyler dostuna.

Sırrını dostuna vermə, dostunun da dostu var.

Dostdan belə sırrını saxla.

Bu uyarılar dostun kötü niyetli olduğu anlamına gelmez yine de fazla kişi tarafından konuşulan bir konu artık sır değildir. AT’inde diğer söyleyişler, yukarıdaki uyarılara karşı zıt olmayıp dostların sorunları ve gizli olayları bile bildiğini ileri sürer.

Dostun qədrini dost bilər.

Dostun sırrını dost bilər.

Dost sırrını dostu deyər.

İyi dostun tersi düşman olabilir, ya da sadece hileci, kendi menfaatini düşünen biridir. Böyle iyi gün dostları hem AT hem TT’inde atasözlerinin konusudur. Azeri atasözlerinde halinin vaktinin yerinde olması durumu vurgulanır. Bu aradasıkıntılı zamanın, problemlerin bulutlara, herşey yolunda oluşunu ise aydınlığa benzetilmesi dikkati çeker. Dostun iyi veya kötü olması, hava gibi kişiyi etkiler. TT’inde ise başka bir kıyaslama bulunur. Diğer deyimlerde bulunan bal ve yağ kelimelerinin mecaz ve gerçek anlamda kullanılışı zenginliğin ve hayırlı zamanın sembolüdür.

Vardı bağım malım, gelirdi kardeşlerim, tükendi yağım balım, gelmiyor kardeşlerim.

Vəfasız dost kölgə kimidir. Işıqlı gündə səni izləyər, buludlu gündə gözdən itər.

Var günün dostu çox olar.

Düşenin dostu olmaz.

Dost edinmek insanca bir istektir, ama herkes kendine göre arkadaş arar. Bazı kişiler dostluk kurmayı bilmez. Dostluk akıllı kullanarak kurulmalıdır. Aşağıdaki atasözler akıllılık -aptallık kriteriyle dostluk olgusunu değerlendirir. Aptallar iyi niyetli bile olsalar, insana ister istemez kötülük yapabilirler. Böyle bir dostluk insana zarar verebilir. Akıllı kişi düşmanın neler yapabileceğini düşünür ve gereken önlemleri alırama akılsız bir dostu karşı tedbir alınamaz. Bir taraftan dostu kırmamak için onun aptallığı görmezlikten gelinir

ama bu da bir tür akılsızlıktır. Öbür taraftan dostları seçme imkanı varken, ilk önce birinin pek akıllı olmadığını görünce onunla dostluk kurmaktan vazgeçilmelidir.

Atasözlerinde iki farklı değerlendirme şekli kullanılır; biri akıllılık-apallık diğeri ise dost-düşmanolma kriteridir. İnsan aptallıktan korkmalı, çünkü her ne kadar zekasını kullanarak aptallıktan kaçmaya çalışsa da pek başarılı olamaz. Ama bilgisi ve tecrübesi yardımıyla en akıllı bir düşmanla bile savaşmaya hazırlanabilir.

Hem AT'sinde hem de TT'sinde bulunan atasözleriaynı öğütleri ve gerçekliği kapsar. Aptal, kaba ve kültürsüz kişilerden uzak durmak, onlarla arkadaşlık yapmamak en mantıklı çözümdür.

Cahilin dostluğundan, alimin düşmanlığı yeğdir.

Akıllı düşman, akılsız dostan hayırlıdır.

Delidostun olacağına akıllı düşmanın olsun.

Deli ile çıkan yola, başına getirir bela.

Ağıllı düşmən nadan dostdan yaxşıdır.

Ağıllı düşməndən qorxma, dəli dostdan qorx.

Ağılsız dostdan ağıllı düşmən yaxşıdır.

Sarsaqla dost olmaqdansa, ağıllı düşmən olmaq yaxşıdır.

Dostun iyi mi kötü mü olduğu zamanla öğrenilir. Bazı dostluklar vardır, kısa sürer, çünkü yaşanan sorunlar onu yıpratıp, yıkar. Dostlukların ömür boyu süreceğine inanılsa da hayatın karşımıza çıkardığı sorunlar yüzünden dostluklar inanıldığının tersine ömür boyu sürmeyebilir. Herkes bu gerçeği kabullenmelidir. Dostlukla ilgili Azeri atasözlerinden birine göre *Dost yolunda boran olar, qar olar*. hava benzetmelerinin kullanıldığı bir söyleyiş, dostluğun kolay olmadığını ispatlar. Türkçede bulunan atasözlerinde: *Dostunu överken yerecek yer bırak.*, *Güvenme (inanma) dostuna, saman doldurur postuna*. dostlara karşı bile dikkatli ve tedbirli olmak doğrudur. Bu yüzden dostluğa önem vermek lazımdır. İlk olarak yanılmamak için ikincisi dargınlığı fazla önemsemeyip dostluğu pekiştirmek için. İnsanlar arasında var olan yakınlık duygularını derinleştirmek için ziyaret etme ya küçük de olsa hediyeler alıp-verme dostlar arasında nadiren rastlanan bir davranış değildir. En küçük ikram bile yakınlığı sağlayabilir.

Lokma karnı doyurmaz, şefkat artırır.

Dostun versə qum, al ovcunda yum!

Diğer tarafta, kısa bir süre zaman geçirilen kişi de unutulmamalıdır. Çünkü bir gün o en vefalı ve sadık dost olarak karşımıza çıkabilir. Hayat yolunda

kiminle ve nerede buluşacağımız elimizde değildir. Eğer biriyle tanışıp kısa da olsa zaman geçirdiysek o kişiyi hatırlamak gerektir.

Yedi adım yolun, bir yudum suyun hakkı vardır.

Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır.

Bir gün düz yediyin yerə, qırx gün salam ver.

Tuz ve ekmek gibi beraber içilen bir yudum su özel anlamı taşır. Birlikte yaşanan her an farklı hatıralar bırakır. Kahve ise, Türklerin geleneksel içeceği olunca, özel aile toplantılarında ziyaretlerde hoş zaman geçirmek için kullanılan bir içecektir. Kahvenin birkaç anlamı bulunur ama burada güzel hatıra, biriyle paylaşılan zaman, hoş bir sohbet ve yakınlık kurma fırsatı anlamını taşımaktadır. Biriyle ne kadar hoş zaman geçirilirse o kadar hoş hatıralar da kalır. Kırk yıl süresi mecaz, çok uzun bir zaman anlamına gelir. Tabiki bir yudum, burada yaşanan herhangi bir olay olabilir.

Uzun zamandır görülmeyen kişi dostumuzsa hayat boyunca dost olur, olmamışsa, bu duygu ona yabancı gelir. Eskiden tanınan kişinin bize karşı neler hissettiği bilinir. Ona ne kadar güvenebileceğimiz de bellidir. Ama yeni tanışılan biriyle sıkı dostluk kurulmaz çünkü bu kişinin ne karakteri ne de ne kadar fedakar olabileceği bilinmez.

Eski dost düşman olmaz, yenisinden vefa gelmez.

Vəfalı dost yad olmaz, görməsə yüz il səni.

Namərd dostdan ziyan çəkərsən.

Dost ziyankar olmaz, ziyankar da dost olmaz.

Yeni tanışılan biriyle olan arkadaşlığımızla uzun yıllardan beri tanıdığımız ve dost olduğumuz biriyle olan arkadaşlığımız aynı keseye konulamaz. Atasözlerine göre, en değerli dostluk, eski dostluktur. Burada kullanılan değerlendirme kategorisi zaman cetveline göredir: eski-yeni; uzun zamandır tanınan-yeni tanışılan.

Her şeyin yenisi, dostun eskisi.;

Hər şeyin təzəsi, dostun köhnəsi.

Eski ve yeni kavramı düşman dost olma ihtimalini açıklamak için de kullanılır.

Eski düşman dost olmaz (olsa da dürüst olmaz) (İt dirisinden post olmaz)

Domuz derisi post olmaz, eski düşman dost olmaz.

Əski düşmən dost olmaz.

Köhnə düşmən dost olmaz.

Dostlarla bütün sorunlarımızı paylaşabiliriz, ama atasözlerine göre öyle bir şey vardır ki, her zaman arkadaşlar veya dostlar arasında anlaşmazlıklara neden olabilir. O şey ise paradır. Para insanı hem dostu hem de düşmanı

olabilir. Kişilər arasındaki dostluk duyuları, „maddi hayattan” bambaşkadır. Para yüzünden en sıkı dostlar bile kavga edebilir. Arkadaşlar birbirlerine her zaman iyilik yapmak ister ama söz konusu para ise dostluğu bir yana bırakıp her şeyi doğru dürüst hesaplamaq gerektir.

Hem AT hem TT’indeki atasözlerinde aynı nasihatte bulunulur dostluk başqa para başkadır. Aşağıdaki ifadələr göstərir ki bu iki kavramı birbirindən ayırmaq gerekir.

Dost (akraba) ilə ye, iç, alışveriş yapma.

Dost ilə ye, iç, alış-veriş eləmə.

Dostluk başka, alışveriş başka.

Dostluk dağca, hesap kılaca.

Dostluk kantarla (ton), hesap (alışveriş) miskalle.

Dostun dost olsun, hesabın dürüst.

Utanma pazar dostluğu bozar.

Örtülü bazar dostluğu pozar.

Sadece AT’indeki atasözlerinde dostluk ve borçkavramı bir arada bulunur. Aynı anlamı taşıyan Türk atasözleri pişmanlık ve dargınlık duyuları da tanımlar. Bütün bu ifadələr maddi konuların en iyi dostlar arasında bile kavgaya veya husumete yol açabileceğini kanıtlar.

Dosta borc pul vermə, hər ikisi əldən gedər.

Dostam sənənlə, pulun qurtaranacan!

Dostuq, cibimiz ayrı.

Dostuna borclu olma.

Verip pişman olacağına verme de pişman ol.

Verip pişman olmaktan vermeyip düşman olmak yeğdir.

Dostsuz insan yaşayamaz. İlk başta söyləndiği gibi insan sosial bir yarıdır, bir toplulukta kendine yer edinir ve kurallar sayesinde toplumda rahat bir hayat sürdürebilir. Atasözlerinde de aynı anlam görülmektedir:

Dostluq üç almadır: gah ikisi səndə, birisi məndə, gah ikisi məndə, irisi səndə.;

Dostluq həyat vəsiqəsidir.

Dostla dağı tez aşmaq olar.

Dostsuz insan – qanadsız quş.

Dostun yoxsa, axtar, tapdın – qoru.

Dostluqla tutub, düşmənlə yıxma.

Dost için ölmeli, düşman için dirilmeli.

Yukarıdaki atasözlerinden, birkaç önemli ders alınabilir. Ayrıca dostluğa halkın genel bakış açısı da görülebilir. Türk kültüründe hem Azərbaycan'ın hem de Türkiye'nin aynı düşünce ve tutumları yer alır. Çünkü bütün bu söyleyişler halkın hayat tecrübesinin neticesidir.

Bazı atasözleri aynı biçim özelliklerini de taşır. Atasözleri genellikle cümle formunda bulunurlar. Azeri ve Türk atasözlerine baktığımız zaman Türkçe atasözlerinde geniş zamanın hem olumlu hem de olumsuz şeklinin kullanıldığını görürüz, AT'sinde ise olumsuz şekli daha fazla karşımıza çıkmaktadır. İki dildeki atasözlerini incelediğimiz zaman cümle yapılarındaki benzerliği görürüz. Ancak burada vurgulanması gereken nokta; bu benzer eklerin cümlelere kattıkları anlamlardır. Türkçe cümleye geniş zaman anlamı katan -ar² eki, Azericede cümleye gelecek zaman (qeyri- qəti gələcək zaman) anlam da katmaktadır. Bu durum olumsuz şekil için geçerli değildir. Bu şeklin kullanıldığı cümleler her iki dilde de imkansızlık anlamı katar. Bu iki dilde emir kipi ve gereklilik kipi kullanılır. Atasözlerinin özelliklerinden biri hem mecazlı hem de mecazsız kullanılmasının mümkün oluşudur. Yukarıdaki atasözlerinden birini alıp inceleyelim:

Dost ilə ye, iç, alış-veriş eləmə.

Dost (akraba) ile ye, iç, alışveriş yapma.

Bu atasözlerinde direkt, mecazsız bir nasihat var.

Atasözlerinde bulunan söz sanatının aliterasyondur (yineleme). Ahenk oluşturmak için sözcüğünün (ünlü ya da ünsüz) başına gelen ses sonraki sözcüklerde yinelenir, bu da anlatıma güç ve özel bir mana katar. Bazı atasözlerinde birinci ve ikinci sözcükler aynı sesle başlar, mesela:

Dost dostun eyerlenmiş atıdır.

Dost dosta yaman gündə gərəkdir.

Dost dostun ayıbını yüzüne söyler.

Dost dostun eybini üzünə deyər.

Tezat (zıtlık) - aynı varlığın iki zıt yönünü bir arada ifade etme veya birbirine zıt iki kavram arasında ilgi kurma sanatıdır.

Dost bin isə azdı, düşman bir isə çoxdur.

Dost min isə azdır, düşmən bir isə çoxdur.

Dost üzdən bəlli olar, düşmən – gözdən.

Dost, yüzünden; düşman, gözünden bellidir.

Dost başa bakar, düşman ayağa.

Dost başa baxar, düşmən ayağa.

Dost ağlar, düşmən gülər.

Dost gələr – düşmən gedər.

Benzetme (təşbih) - Ortak yönleri olan iki kavramdan, zayıf olanın güclü olana benzetilmesidir.

Vəfasız dost kölgə kimidir. Işıqlı gündə səni izləyər, buludlu gündə gözdən itər.

Dost dostun eyerlenmiş atıdır.

Dostsuz insan-qanadsız quş.

Mübalağa (abartma) anlatılan bir durumun olduğundan çok daha fazla ya da çok daha az gösterilmesidir.

Dost bin isə azdı, düşmən bir isə çoxdur.

Dost min isə azdır, düşmən bir isə çoxdur.

Dostluk kantarla, hesap (alışveriş) miskalle.

Kinaye - gerçek anlamı da düşünülebilecek bir sözü, gerçek anlamının dışında bir anlamda kullanmaktır. Bu örnekte *taş/daş* - acı söz anlamında kullanılır. *Baş yarmaz* - insana zarar vermez anlamındadır. *Qum* isə - önemsiz, küçük bir şey demektir.

Dostun attığı taş baş yarmaz.

Dostun atdığı daş baş yarmaz.

Dostun versə qum, al ovcunda yum!

Tekrir (tekrarlama) - sözün etkisini güçlendirmek için bazı sözcük ya da sözleri aynı dizede veya art arda gelen dizelerde tekrarlamaktır.

Dost ziyankar olmaz, ziyankar da dost olmaz.

Vardı bağım malım, gelirdi kardeşlerim, tükendi yağım balım, gelmiyor kardeşlerim.

Seci (içuyak) - nesirdeki kafiye. Cümlelerde birbiriyle kafiye oluşturacak sözler kullanılır.

Her şeyin yenisi, dostun eskisi.

Hər şeyin təzəsi, dostun köhnəsi.

Açma sırrını dostuna, o da söyler dostuna.

Domuz derisi post olmaz, eski düşmən dost olmaz

Dostluk başka, alışveriş başka.

Dostluk dağca, hesap kılaca.

Örtülü bazar dostluğu pozar.

Utanma pazar dostluğu bozar.

Dost için ölmeli, düşmən için dirilmeli.

BİBLİOGRAFYA

1. Ahudunov Ehliman, Tezcan Semih, *Azərbaycan Halk Yazını Örnəkləri*, TDK, Ankara 1978
2. Aksoy Ömer Asım, *Atasözleri ve deyimler sözlüğü* I, II, İnkılâp Kitapevi Yayın, İstanbul 1988
3. Aleman Eyüp, *Azərbaycan Türkçesi İle Kastamonu Ağzı Arasındaki Ortak Atasözleri, Ve Deyimler*; Folklor Və Etnoqrafiya, Beynəlxalq Elmi Jurnal, International Scientific Journal, Bakü 2008, s. 76-87
4. *Azerbejdzańskie mądrości ludowe*, tł. Joanna Przyłucka, Warszawa 2013
5. Azərbaycan Dilinin Qrammatikası, Redaksiya Heyəti: Rüstəmov R, Şirəliyev M., Budaqova Z., Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının Nəşriyyatı, Bakı, 1959
6. Hacızadə Nailə, *Sözümün canı var. Azərbaycan Türkçesi Temelinde Deyimbilim Sorunları*, Çizgi Kitapevi, Konya 2013
7. Qasımlı Məhərrəm, *Atalar sözü və məsəllər*, Altun Kitap, Bakı 2012
8. Seyidəliyev Nəriman, *Frazeologiya Lüğəti*, “Çıraq” Nəşriyyatı, Bakı 2004
9. Qurbanov Afət, *Müasir Azərbaycan dilinin frazeologiyası*, Bakı, 1963
10. <http://www.balalar-az.com/.../Atalar%20sozu%20ve%20me...> (20.XI.2013)
11. <http://ay-maral-can.tr.gg/Azerbaycan-Ata-S.oe.zleri.htm> (20.V.2013)
12. <http://luget.azeri.net/> (20.V.2013)
13. <http://www.atasozuarsiivi.com/ilgili-alakali-atasozler/46-dostlukla-ilgili-alakali-atasozleri-ve-anlamlari-aciklamalari.html> (18.XI.2013)
14. <http://www.balalar-az.com/e-lib/atalarsozu/683-10> (19.XI.2013)
15. http://www.eylence.az/blogs/index.php/eylence/atalar_sozleri (20.XI.2013)
16. <http://www.forumalev.net/atasozleri/179891-azeri-atasozleri.html> (20.V.2013)
17. <http://www.mainboard24.com/azerbaycan-edebiyati-ve-incesenet/475369-dostluq-haqqinda-atalar-sozleri.html> (20.XI.2013)
18. <http://www.nkfu.com/kan-ile-ilgili-deyimler-ve-anlamlari/> (18.XI.2013)
19. <http://www.oyren.org/category/atalar-sozu/> (20.XI.2013)
20. <http://www.shahidov.com/?p=690> (26.X.2013)
21. <http://www.unilang.org/viewtopic.php?f=116&t=26766#p520184> (20.XI.2013)

22. <http://www.ziyasahin.com/web/index.php?lang=aze&module=culture>
(20.XI.2013)

Камила Станек (Польша)

**Концепт дружбы в турецком и азербайджанском языках,
культуре и искусстве**

В статье рассматриваются посвященные дружбе пословицы, бытующие в турецком и азербайджанском языках. В пословицах вопросы языка, культуры и искусства отражаются в особой форме. Поэтому данные пословицы могут быть отнесены к искусству слова, к кратким литературным формам. Автором анализируются следующие пословицы, общие для двух языков: «дружба превыше родства», «старые друзья лучше новых», «сторонись глупого друга», «не выдавай секреты даже самому близкому другу», «деньги портят дружбу» и др.

Ключевые слова: культура Азербайджана и Турции, искусство слова, пословицы, понятие «дружба».

Kamila Stanek (Poland)

**Concept of friendship in Turkic and Azerbaijan languages,
culture and art**

Language, culture and arts are reflected in proverbs in a compact manner. These three elements are jostled in proverbs. Proverbs are perceived as a verbal art, since they establish short literary forms. One of the features of proverbs is the possibility to use and perceive them in their direct and figurative meaning. The aim of this paper is to analyze the proverbs in Turkish and in Azerbaijani connected with the concept of friendship.

The general truths occurring in the proverbs reviewed are such as: friendship is superior to kinship, not all friends are truly loyal, old friends are the best friends, stupid friends should be avoided, secrets should not be revealed even to the closest friends, money can spoil the closest friendship. The truth *Dostsuz insan – qanadsız quş*. (people without friends is like wingless birds) and the advice *Dostuna borclu olma!* (do not be indebted to your friend!) occur only in the Azerbaijani language and constitute the biggest difference

from proverbs in Turkish language. The proverbs mentioned above are made more articulate by means of different figures of speech such as: alliteration, contrast, metaphor, simile, hyperbole, allusion alliteration, are gaining deep meaning.

Keywords: Azerbaijani and Turkey culture, verbal art and figures of speech in Turkish and Azerbaijani languages, proverbs, the concept of friendship